

**WESTILLYRICUM UND
NORDOSTITALIEN
IN DER SPÄTRÖMISCHEN ZEIT**
ZAHODNI ILIRIK IN SEVEROZHODNA
ITALIJAV POZNORIMSKI DOBI
SITULA 34, LJUBLJANA 1996.

Zbornik radova Zapadni Ilirik i sjeveroistočna Italija u kasnorimskom vrijeme proizašao je iz međunarodnog znanstvenog skupa koji su u razdoblju od 5. do 8. rujna 1994. organizirali Povijesni odsjek Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani i Arheološki zavod Znanstveno-istraživačkog centra Slovenske akademije znanosti i umjetnosti u povodu 1600-godišnjice bitke na Frigidu (današnja Vipava). Zbornik donosi materijal prvog dijela skupa, koji je po tematici povjesničarski, dok su radovi iz drugog dijela, arheološkoga, objavljeni u časopisu Arheološki vestnik (sv. 47., 1996.). Urednik izdanja je Rajko Bratož. Zbornik je podijeljen u tri cjeline: prva se bavi rasvjetljavanjem različitih pitanja u vezi s bitkom na Frigidu, drugi dio obrađuje odabrane povijesne probleme iz razdoblja kasne antike, a treći je dio posvećen kršćanstvu u istom vremenskom okviru.

Zbornik započinje člankom Adolfa Lipolda Zapadni Ilirik i sjeveroistočna Italija u vremenu između 364. i 455. s posebnim obzirom na Teodozija I. (*Westillyricum und Nord-ostitalien in der Zeit zwischen 364 und 455 unter besonderer Berücksichtigung Theodosius I.*; str. 17.-28.). U njemu se daje pregled osnovnih smjernica povijesnog razvitka dotičnoga prostora od podjele Carstva između Valentinijana I. i Valenta do smrti posljednjeg carskog izdanka dinastije Teodozija I.

Alexander Demandt se u Rimskim odlučujućim bitkama (*Römische Entscheidungsschlachten*; str. 31-44) ukratko pozabavio značenjem rata u rimskoj antici. Autor razmatra pojavu građanskih ratova u rimskoj državi. Građanski rat (*bellum civile*) stoji u oštroj opreci s pravednim ratom (*bellum iustum*), obrambenim ratom protiv vanjskoga neprijatelja. U carsko je vrijeme građanski rat

bio neodvojivo povezan s pitanjem nasljeđivanja carske vlasti. Odluka o tomu kome će pripasti carski položaj, iako je najčešće morao biti izvošten oružjem, obično se pripisivala sudbini: odluka je izražavala volju bogova. U kasnoj antici kršćanstvo je metafizičkoj interpretaciji unutrašnjopolitičkih razračunavanja oko vrhovne vlasti podalo nove argumente. Naime, prethodno se u skladu s politeističkim poimanjima borba nije vodila protiv neprijateljskih bogova: oni su bili prihvaćani kao takvi. Međutim, kršćanstvo je takav stav promijenilo. Neprijatelj u građanskom ratu postao je neprijatelj boga (kršćanskog), bez obzira je li dotični bio kršćanske vjere ili nije, i pobjeda nad tiraninom (tako se otada nazivao poraženi suparnik) mogla se proslaviti trijumfalnom svečanošću, premda je bila izvoštena u građanskom ratu. Naklonost božanstva pobjedniku bila je prema čvrstom uvjerenju kako poganskih tako i kasnijih kršćanskih spisatelja najbolje posvjedočena jednakom naklonošću vremenskih prilika. Brojni su takvi primjeri u antičkoj povijesti: bitka na Frigidu između Teodozija I. i Eugenija nije nikakva iznimka. Autor ustvrđuje kako upravo izvještaji o ratovima nude ključna svjedočanstva o mentalitetu. Božja volja je neshvatljiva kad ne odgovara ljudskom htijenju, ali je providna kad ostvaruje ono što većina smatra kažnjavanjem zlih, odnosno pobjedom dobrih. Među odlučujuće bitke rimske povijesti ubrajaju se: Kana 216. pr. Kr., Pidna 168. pr. Kr., Alezija 52. pr. Kr., Akcij 31. pr. Kr., Teutoburška šuma 9. po Kr., Jeruzalem 70. po Kr., Milvijski most 312., Hadrijanopol 378. i Rim 410. g. Bitka na Frigidu se ne ubraja među njih, budući da je bila samo znakom konačnog uvođenja kršćanstva.

Matthias Springer u članku Bitka na Frigidu kao problem u kritici izvorâ i u historiografiji (*Die Schlacht am Frigidus als quellenkundliches und literaturgeschichtliches Problem*; str. 45-94) iscrpno analizira poganske i kršćanske izvore latinskih i grčkih autora u vezi s bitkom na Frigidu i ujedno vrši

kritiku postojećih historiografskih mišljenja (Seeck i Veith). Autor zaključuje da bitka na Frigidu nije nužno bila od posebnog značenja kao vojni događaj makar je imala znatan utjecaj na političku i religijsku povijest Rimskoga Carstva. Sami izvori inače onemogućavaju da se stvori jasna slika o tijeku bitke.

Yves-Marie Duval u članku "Aurea fulmina" u Julijskim Alpama: uloga božjih kipova na strateškim položajima (*Les aurea fulmina des Alpes Juliennes: Le rôle des statues divines dans les lieux stratégiques*; str. 95.-108.) pretresa značenje detalja iz Augustinova opisa bitke na Frigidu (*Civitas Dei*, 5.26). Naime, Augustin pripovijeda kako je Teodozije dao porušiti Jupitrove kipove (*simulacra Iouis*) ukrašene pozlaćenim strijelama, koje je poganska strana postavila na vrhovima Julijskih Alpâ. Takav religiozni postupak nije bio osamljen u povijesti rimske republike i Carstva. Također se komentiraju razna mjesta iz Augustinova povijesnog djela, oslikava vjerovanje na kojem se temelje posvetni obredi i navodi niz tekstova koji spominju postavljanje božjih kipova na mjestima pogodnima za obranu ili za vojno napredovanje. Na to se vjerovanje nadovezuju obredi poganske strane 394. g. Oni su zapravo bili reakcija na Teodozijeve edikte iz 391. uperene protiv poganskih hramova i poganskog žrtvovanja.

Mirko Kovač u članku Bura ili ljetna oluja: meteorološki aspekti bitke na Frigidu (*Bora or Summer Storm: Meteorological Aspects of the Battle at Frigidus*; str. 109.-119.) nastoji pojasniti vremenske prilike u vrijeme bitke na Frigidu oslanjajući se na tvrdnju da je tadašnja sredozemna klima bila slična današnjoj, možda s nešto višim temperaturama i većim padavinama.

Ingomar Weiler u članku O pitanju razgraničenja između istočnog i zapadnog dijela Rimskog Carstva u kasnoj antici (*Zur Frage der Grenzziehung zwischen Ost- und Westteil des Römischen Reiches in der Spätantike*; str. 123-143) razmatra problem raspodjele vladarskih domena među različitim carevima i

njihovim suvladarima u kasnoj antici, od uvođenja Dioklecijanove tetrahije (293.) do Teodozijeve diobe Carstva (395.). Pažnja je usmjerena na deset razvojnih stupnjeva: 1. Dioklecijanovo tetrahijsko uređenje iz 293.; 2. dioba države neposredno prije Dioklecijanove i Maksimijanove abdikacije 1. 5. 305.; 3. carski sastanak u Karnuntu u studenom 308. i bitka kod Milvijskog mosta u listopadu 312.; 4. podjela vladarskih sfera između Konstantina I. i Licinija i Konstantinova samovlada, 5. trodioba države između Konstantinovih sinova (Konstantina II., Konstancija II. i Konstanta); 6. dioba između Konstancija II. i Konstanta 340.; 7. samovlada Konstancija II. (350.-361.) ugrožena uzurpacijom Magnencija (350.-353.); 8. dioba između Valentinijana I. i Valenta (364.) koja je utrla put Teodozijevoj diobi; 9. podjela vladarskih domena između Gracijana i Valentinijana II. na Zapadu 375.; 10. Teodozijeva dioba 395.

Marjeta Šašel Kos u članku Obrambena politika Valentinijana I. u Panoniji - podsjetnik na Marka Aurelija? (*The Defensive Policy of Valentinian I in Pannonia - A Reminiscence of Marcus Aurelius?*; str. 145.-175.) analizira djelovanje cara Valentinijana I. (364.-375.) na učvršćenju dunavske granice nasuprot barbarskom pritisku. Autorica zaključuje da Valentinijanova obrambeno-ofenzivna politika na rajnsko-dunavskom limesu uvelike podsjeća na politiku Marka Aurelija Antonina (161.-180.). Ovo je jasno izraženo kod Amijana Marcelina koji svoj prikaz Valentinijanovog pohoda protiv Kvadâ i Sarmatâ započinje spomenom markomanske vojne Marka Aurelija (XXIX, 6.1).

Herbert Grass u članku Jugoistočni alpski prostor u vojnoj geografiji 4./5. stoljeća (*Der Südostalpenraum in der Militärgeographie des 4./5. Jahrhunderts*; str. 177.-184.) pozabavio se identifikacijom pravca kretanja vojske Zapadnih Gota pod Alarihom I. godine 408. prema navodima iz Zosimove Nove povijesti.

Bruna Kuntić-Makvić u članku "Illyricianus": povijest izraza i povijest Ilirika

(Illyricianus: l'histoire du mot et l'histoire de l'Illyrique; str. 185-192) analizira pojavu izraza Illyricianus, njegovu specifičnu uporabu i daje pregled njegova spomena u izvorima (kod antičkih autora i u spisu *Notitia dignitatum Orientis*). Autorica ustvrđuje da se izraz rabio u četvrtom i petom stoljeću i da je imao strogo određeno značenje koje je proizašlo iz carskog administrativnog ustroja, poglavito vojne uprave. No nije mogao zamijeniti starije i jednostavnije oblike *Illyrius* i *Illyricus*.

Philippe Régerat u članku Italija u "Vita Severini": njezina slika i njezin odnos s Norikom (Italien in der Vita Severini: sein Erscheinungs-bild und sein Verhältnis zu Norikum; str. 193-206) nastoji osvijetliti veze između istočno-alpsko-podunavskog prostora i italskog poluotoka prema podacima u Eugipijevom Životopisu sv. Severina. Autor se usredotočio na pet tematskih krugova: Priobalni Norik u drugoj polovici petog stoljeća i njegove veze sa središtima moći u Italiji; pojedinci i skupine koji su putovali preko Alpâ u oba smjera; topografski elementi u Životopisu koji se odnose na Italiju; izmjena dobara i prometni putovi koji su povezivali Norik i Italiju; i spomen preseljenja dijela stanovništva iz Priobalnog Norika u Italiju kako je prikazan Životopisu.

Jörg Jarnut u članku Langobardska vladavina nad Rugilandom i njezina politička pozadina (Die langobardische Herrschaft über Rugiland und ihre politischen Hintergründe; str. 207.-213.) na temelju langobardskih izvora i Prokopija rekonstruirao zbivanja koja su omogućila da Langobardi zauzmu krajeve pod vlašću Rugijaca. Langobardi su dobili carsku dozvolu za svoju akciju - zacijelo im je taj prostor bio odstupljen u skladu sa savezničkim ugovorom (foedus) - i, koristeći zauzetost Odoakrove vojske ratovanjem protiv Teodorika, izvršili su osvajanje nedugo poslije 487. godine: vjerojatno 488, a najkasnije 489.

Helmut Castritius u članku Obrambeni ustroj kasnog Rimskog Carstva kao dostatan uvjet za objašnjenje njegove propasti? - O

međuovisnosti gospodarsko-financijske snage i vojne moći (Die Wehrverfassung des spätrömischen Reiches als hinreichende Bedingung zur Erklärung seines Untergangs? - Zur Interdependenz von wirtschaftlich-finanzieller Stärke und militärischer Macht, str. 215-232) uzeo je za predmet razmatranja tzv. vojno objašnjenje pada Zapadnog Rimskog Carstva, dajući pritom pregled osnovnih mišljenja. Dva su problemska kruga: brojčana moć kasnorimske vojske i posljedice toga na učinkovitost i mogućnosti njezinih obrambenih i ofenzivnih snaga, te ustroj vojske, njezina profesionalnost, sposobnost i funkcionalnost. Autor konstatira da se tzv. teorija o seljačkoj obrani u graničnim prostorima ne može protegnuti na ostale dijelove Carstva, nego predstavlja specifikum sjevernoafričkih pokrajina gdje nisu postojale redovne vojne jedinice, kao što posvjedočuje *Notitia dignitatum*. Granične jedinice (limitanei) sastojale su se od profesionalnih vojnika baš kao pokretne jedinice (comitatenses), premda su dobivale manju plaću i zaostajale u učinkovitosti i ofenzivnoj moći. Struktura i kvaliteta trupa nisu bili krivi za to što se Rimsko Carstvo našlo u nevolji na granicama, a na Zapadu čak kolabiralo. Problem je ležao u efektivnoj brojčanoj snazi rimske vojske. Nominalna snaga jedinica doživjela je od kraja četvrtog stoljeća zamjetan pad. Istodobno su jedinice bile sve neprikladnije naoružane. Glavni razlog tomu autor pronalazi u financijsko-ekonomskim uzrocima.

Reinhardt Harreither u članku Sv. Florijan. Jedinu poimence poznati mučenik u Priobalnom Noriku (Der hl. Florian. Der einzige namentlich bekannte Martyrer in Noricum Ripense; str. 235.-262.) na temelju izvornih podataka (*Passio Floriani, Martyro-logium Hieronymianum*) rekonstruirao život sv. Florijana, mučenika s početka četvrtog stoljeća. Autor se također bavi pitanjem nastanka i proširenosti njegova kulta.

Mira Jarak u članku "Martyres Pannoniae" - Kronološko smještanje panonskih mučenika u tijeku Dioklecijanovih progona (Martyres

Pannoniae - The Chronological Position of the Pannonian Martyrs in the Course of Diocletian's Persecution; str. 263.-289.) pruža osnovne podatke o panonijskim mučenicima na temelju literarnih izvora (Martyrologium Hieronymianum i legende), daje pregled pitanja koja su dosad bila razmatrana u historiografiji i predlaže kronološke odrednice za smrt mučenika. Autorica između ostaloga spominje mogućnost da su mučenici Montan i Maksima, ukoliko su doista stradali 26. ožujka 304., bili prve žrtve četvrtog Dioklecijanovog edikta. Štoviše, možda se u vezi s time može postaviti teza o carevu boravku u Panoniji (na putu iz Ravene u Nikomediju) u ožujku 304. i njegovom osobnom zauzimanju za objavljivanje edikta. Po predloženoj kronologiji panonijskih mučeništva Galerije ne bi proganjao kršćane 303., već bi do progona došlo tek s Dioklecijanovim boravkom u Panoniji. To bi bio prilog tvrdnji o Galerijevoj neutralnoj ulozi u progona kršćana.

Miran Špelič u članku Počeci monaštva u akvilejskoj i susjednim crkvama (The Beginnings of Monasticism in Aquileian and Neighbouring Churches; str. 291.-297.) prikazuje začetke monaškog života na području akvilejske crkve i današnje Slovenije. Autor je pritom analizirao četiri kršćanska spisatelja (Viktorina iz Petovione, Jeronima iz Stridona, Rufina iz Konkordije i biskupa Hromatija Akvilejskog).

Rajko Bratož u članku Kristijanizacija sjevernojadranskog i zapadno-balkanskog prostora u 4. stoljeću (Christianisierung des Nordadria- und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert; str. 299-366) daje iscrpan pregled širenja kršćanstva na prostoru Sjevernog Jadrana i Zapadnog Balkana tijekom četvrtog stoljeća. Članak je podijeljen u pet jedinica: Izvori i stanje istraženosti; Kršćanske zajednice u Konstantinovo vrijeme; Raširenost kršćanstva u vrijeme kristoloških borbi; Pobjeda pravovjernog kršćanstva nad heterodoksnim skupinama i poganstvom; Religijsko-politički odnosi na prijelazu iz četvrtog u peto stoljeće. Autor posebno naglašava kako

nedostatak izvora onemogućava da se proces u cijelosti osvijetli, ali se ipak s popriličnom sigurnošću može zaključiti da je kristijanizacija od oko 300. do oko 400. godine znatno napredovala. Zanimljivo je spomenuti da bitka na Frigidu nije našla nikakav odjek u spisima tadašnjeg akvilejskog biskupa Hromatija, iako je, prema Bratožu, označavala najvažniji političko-vojni čin u postupnom procesu izgradnje kršćanskog Carstva (str. 341).

Zbornik završava Zaključnim razmatranjima Adolfa Lippolda (Zusammenfassende Schluss-betrachtungen; str. 367-374), koja su tiskana i u slovenskom prijevodu (str. 375.-382). U njima se daje sažeti pregled sadržaja svakog pojedinog članka. Na samom kraju zbornika nalaze se popis kratica (383-387) te kazala osobnih imena (str. 389-397) i zemljopisnih naziva (str. 398-407).

Hrvoje Gračanin

**HRVATSKA GIMNAZIJA U PAZINU
1899. - 1999.
ZBORNİK RADOVA
GIMNAZIJA I STRUKOVNA ŠKOLA
JURJA DOBRILE PAZIN, 1999.**

Zbornik kojeg ovdje predstavljamo donosi plodove rada znanstvenika sa međunarodnog znanstvenog skupa pod naslovom *Hrvatska gimnazija u Pazinu 1899. - 1999.* održanog od 28. do 30. listopada 1998. godine u Zagrebu i Pazinu u okviru programa proslave stote obljetnice utemeljenja prve hrvatske gimnazije u Istri.

Nakon sadržaja i programa znanstvenog skupa slijedi predgovor ovog omašnog zbornika iz pera njegovog urednika Josipa Šiklića, inače, i samog profesora današnje gimnazije. Iz njegovog kraćeg osvrtu ističemo: "Sa sigurnošću možemo tvrditi da bi se povijesni tijekom dvadesetog stoljeća na tlu Istre odvijali sasvim drugačije da krajem devetnaestog stoljeća nije utemeljena Hrvat-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LIII
ZAGREB 2000.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LIII, str.1-283, Zagreb 2000.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky